

Dariusz Kalina

Materiały do dziejów miasta i gminy Daleszyce

cz. 6 Wieś Komórki

Daleszyce 2023

Wydawca:
Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach
26-021 Daleszyce, pl. Staszica 9
NIP: 657-18-95-708
gmina@daleszyce.pl

Redakcja: Piotr Ferens

Projekt okładki: Adam Malicki

Opracowanie graficzne, skład i druk:
Studio Reklamy ADfactory Konrad Kraska
25-369 Kielce, ul. Żeromskiego 13
NIP: 657-292-77-29
adfactory.reklama@gmail.com

ISBN: 978-83-969562-0-0

© Wszystkie prawa zastrzeżone – Dariusz Kalina; Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach.

Z przyjemnością oddajemy w ręce Państwa „Materiały do dziejów miasta i gminy Daleszyce”. To znaczący materiał historyczny dotyczący naszej Małej Ojczyzny. Na kartach 18 publikacji autor przywraca odległą historię wielu miejscowości z którymi spojrzenie na dzisiejszą gminę, w XXI wieku, staje się prawdziwe i pełne. Wiele ciekawych informacji będzie zapewne dla czytelnika zaskakujących. Zachęcam do lektury i rozwijania wyobraźni historycznej o tym, skąd nasze korzenie, o ziemi, na której się urodziliśmy, którą zamieszkujemy, o miejscach, gdzie pracujemy i wypoczywamy, a które to miejsca przed wiekami zamieszkiwali nasi przodkowie! Życząc miłej lektury, wierzę, że w wielu czytelnikach odezwie się pasja historyka.

Dariusz Mironiński

Pieczęć okrągła (30 mm.) wyobraża na tarczy wagę. W otoku napis bardzo uszkodzony DALESECE.....
Pieczęć wyciśnięta na dokumencie z 1789 r. (Pieczęcie miast dawnej Polski, Wiktor Wittyg, Kraków-Warszawa 1905)

KOMÓRKI

Wieś Komórki powstała w wyniku wydzielenia terenu ze starszej odcień wsi Skrzelczyce leżącej w parafii Lisów, na terenie powiatu chęcińskiego.

W spisie poborowym z 1540 r. swoje dziedzictwo miało tu aż 5 odrębnych rodów szlacheckich urodzonych. Byli to Paweł Tworzian, Jan Stogierz, Andrzej Głąb, Mikołaj Ważnicki z braćmi, Stanisław Zientek, Mikołaj Zaborski i Stanisław Maleszowski. Grunty kmiecie obejmowały w sumie 6¼ łana, a opustoszałe kmiecie role przyłączone zostały do folwarków, których na terenie wsi było aż pięć. Na terenie każdego z nich stał dwór rycerski (*curia*) o charakterze rezydencjonalnym, a w ich otoczeniu była sadzawka.

W okolicy znajdowały się bory z pasiekami i łąki. Cała wieś została otaksowana na dość sporą kwotę 320 grzywien – co świadczy o jej dobrym zagospodarowaniu w tym czasie¹.

Część wsi nosząca potem nazwę Komórki pozostała w rękach rodziny Stogierz. W dokumentach po raz pierwszy jako osobna wieś pojawiała się w 1624 r. Jej właścicielem był wówczas Jan Stogierz, podstarości biecki. Następnie w latach 1662-1676 jako posiadacze występują Piotr Stogierz Barbarą Stogierz i trzech ich synowie².

Niewykluczone, że powstanie osobnej osady Komórki miało związek z pozyskiwaniem rudy żelaza w okolicy. Potwierdzenie istnienia osady o charakterze przemysłowym posiadamy dopiero z 1673 r. (odnotowano wówczas w Komórkach 28 osób)³. W tym roku dzierżawił ją niejaki Szwarszowski⁴.

Tuż obok, ale w powiecie wiślickim, na terenie parafii Pierzchnica, znajdowały się w 1674 r. *minera ferraria* Niedźwiadek alias Borków (odnotowano tu 17 głów), *minera ferraria* Kaczyca (odnotowano 16 głów), oraz *officina feraria* Papyrcza (odnotowano 5 głów)⁵. W kolejnych latach (ok. 1676) dwie ostatnie osady (*Minera Kaczyca seu Papierinia alias Papyrcza*) zostały połączone⁶, zaś obok wsi wyrosła nowa osada Kaczyn, należąca do klucza maleszowskiego.

1 *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 4, *Małopolska*, opr. A. Pawiński, [w:] Źródła Dziejowe, t. 15, Warszawa 1886, ss. 483; 588; 271.

2 K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 8, Lipsk 1841, s. 520; W. Kowalski, *Struktura społeczna szlachty i struktura własności*, [w:] Stefan Czarniecki. Żołnierz-obywatel-polityk, Kielce 1999, s. 155.

3 *Polska XVI wieku...*, s. 57a.

4 W. Kowalski, *Struktura społeczna szlachty...*, s. 156.

5 *Polska XVI wieku...*, s. 56a.

6 *Spis podatkowy powiatu wiślickiego z 1676 r.*, k. 345.

Okolice wsi Komórki na mapie *Karta geognostyczna Okręgu Wschodniego Górnictwa*, wyd. internetowe.

Po połowie XVII stulecia dziedzictwo Stogierzów kupił pan na zamku Maleszowa Mikołaj Krasieński herbu Ślepowron, kasztelan małogoski (1694-1706).

Należący do niego klucz ziemski obejmował wsie: leżące w powiecie chęcińskim: Brody, folwark Celiny, Górki, Komórki i kuźnicę Znojów, osadę Kaczeniec (dziś Radomice Kaczeniec), Lisów, Maleszową, Skrzelczyce, a w powiecie szydłowskim: Gumienice z folwarkiem Straszniów⁷. Po jego śmierci (1706) przejął go syn Aleksander Krasieński, cześnik (1713), chorąży sandomierski (1714), a wreszcie kasztelan wiślicki (1724). Żonaty był z Salomeą z Trzińskich herbu Sulima, z którą miał trzech synów: Stanisława, Wojciecha (zmarł bezpotomnie), Józefa (zmarł bezpotomnie) oraz dwie córki: Zofię (wydaną 1' za Jana Tarła wojewodę sandomierskiego, 2' za Antoniego Lubomirskiego kasztelana krakowskiego) i Barbarę (zapewne niezamężną). W wyniku zakupów powiększył nieco dobra ojcowskie o dobra położone koło Morawicy. Po swojej śmierci pozostawił majątek obejmujący wsie: Brody, Górki, Grabowiec, Komórki, Lisów, Łazy, folwark Maleszówki, Minostowice, Piotrkowice, Skrzelczyce, Suliszów – leżące w powiecie chęcińskim oraz Gumienice – w powiecie szydłowskim⁸.

Jego syn Stanisław Krasieński, miał jedynie córki. Majątek został podzielony drogą działu majątkowego dokonanej pomiędzy siostrami.

⁷ M. Rawita-Witanowski, *Dawny powiat chęciński. Z ilustracją prof. Jana Olszewskiego*, oprac. D. Kalina, Kielce 2001, s. 111.

⁸ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 11, Warszawa 1899-1913, ss. 52-58.

W księdze hipotecznej dóbr Maleszowa czytamy: *Klucz maleszowski z folwarkami i wsiami: Maleszowa, Skrzelczyce, Piotrkowice, Kaczeniec, Kuźnice a teraz Znojów oraz Gumienice odziedziczyła Marianna z hrabiów Krasieńskich hrabina Tarnowska mocą jego działu pod dniem 24 lipca 1763 r. (...) po rodzicach swych Stanisławie i Anieli z Humieckich małżonkach Krasieńskich, a to łącznie z nomenklaturami Górki, Brody, Trzcianka, Lisów, Grabowiec, Minostowice, Komórki, Tarnoskała, Celiny, Strażników i Ługi w obrębie tegoż klucza egzystującymi i wyerygowanemi...*⁹. Majątek ten otrzymała córka Marianna, późniejsza żona Joachima hrabiego Tarnowskiego, potem ich syn Stanisław, a po jego bezdzietnej śmierci – jego żona Laura Potocka.

Znajdujące się w północno-wschodniej części klucza tereny obfitowały w rudę żelaza. Choć nie wiadomo kiedy po raz pierwszy zostały eksploatowane, to można znaleźć informacje, że przed 1673 r. w Komórkach funkcjonowała osada, w której mieszkańcy wykonywali pozarolnicze zajęcia¹⁰.

W leżącej w sąsiedztwie osadzie Znojów istniała kuźnica żelaza, odnotowana w połowie XVIII w. Włóża rudy żelaza eksploatowano w dobrach Krasieńskich, a mianowicie w rejonie Radomic, Kaczyna, Komórek i Znojowa, a także stwierdzono próby w rejonie zamku Tarnoskała i w Gumienicach¹¹.

Krasieńscy sami nie zajmowali się tym przedsiębiorstwem, wynajmowali tereny i wydawali zezwolenie na wydobycie rudy. Gdy przejął je Joachim Tarnowski, około roku 1775 wydzierżawił wieś Skrzelczyce, Komórki i Kuźnice vel Znojów Kazimierzowi Fredro Bonieckiemu herbu Bończa, który trzymał długo.

Kazimierz Fredro Boniecki był właścicielem wsi leżących nieopodal Buska: Biniątki, Gadawa, Kostki i Żydów oraz odległej wsi Strawczynek. Prowadził pewną karierę urzędniczą – najpierw był subdelegatem grodzkim chęcińskim (1765), a następnie: komornikiem granicznym sandomierskim (1775), sędzią grodzkim nowokorczyńskim (1791) i sędzią ziemskim sandomierskim (1792). W 1765 roku zaślubił Zofię z Chełmskich, z którą miał dwóch synów Franciszka, komornika ziemskiego sandomierskiego, Tomasza, dziedzica dóbr Gadawa oraz córkę Ewę, która wydana została za Pawła Sołtyka, kasztelanica wiślickiego. Pojawienie się tej rodziny w okolicy Pierzchnicy tłumaczyć można pragnieniem Kazimierza do zbliżenia się z kręgiem rodzinnym Macieja Sołtyka, który od 1774 r. posiadał bogate starostwo szydłowskie.

Wspomniana umowa została w 1783 r. przedłużona przez Joachima Tarnowskiego na trzy lata (do 1786), co pozwala na stwierdzenie, że kopalnia rud żelaza trwała do końca XVIII w. Potwierdza zachowany do naszych czasów kontrakt¹². Prace wydobywcze oparto o pracę darmową świadczoną przez kmieci w ramach pańszczyzny.

W Komórkach zatem istniał folwark odnotowany w 1748 r. Według Mapy Galicji Zachodniej (1804) przy skrzyżowaniu lokalnych dróg do Skrzelczyc i do Pierzchnicy

9 AP w Kielcach, *Hipoteka Powiatu Stopnickiego...*, sygn. 90, k. 7.

10 *Polska XVI wieku...*, s. 57a.

11 Z. Rubinowski, *Metalogeneza trzonu paleozoicznego Gór Świętokrzyskich*. Prace Inst. Geol. Warszawa, Warszawa 1966, ss. 275-276; 340.

12 Archiwum Państwowe w Kielcach, Zbiór akt z Rdzowa, *Kontrakt wydzierżawienia przez Joachima Tarnowskiego Kazimierzowi Bonieckiemu wsi Skrzelczyce, Komórki i Kuźnice (1783)*, sygn. 21/294/0/-/24.

stała zabudowa folwarku, którego budynki zabudowane były w czworobok. W późniejszym czasie *Folwark Komórki* miał 891 mórg, w tym 835 lasu. Z czasem powstała tu również wieś osadzona kolonistami, którzy dysponowali własnym gruntem i zbudowali własne domy.

W 1801 r. wieś Komórki odnotowana w parafii Piotrkowice (!) była własnością Joachima hrabiego Amor Tarnowskiego. Była to niewielka osada. W latach 1807-1808 liczyła 23 rodziny zamieszkałe w 21 domach: 16 chłopów, 5 chatupników, 3 tzw. pozostałych. Razem było 33 mężczyzn, 59 kobiet, a liczba ludności wynosiła 116 osób.

Wieś należała od drugiej poł. XVII w. do dóbr Maleszowa, w pierwszej połowie stała się częścią dóbr Szczecno. Wydaje się rzeczą pewną, że najcenniejszą rzeczą na jej terenie były znane od dawna złoża rudy żelaza. Ciekawy opis wsi i jego mieszkańców zawarty jest w inwentarzu klucza dóbr Tarnoskała z 1850 r. Otóż przy opisie gruntów i pożytków wsi zapisano: *Pastwisko Żelaza i na Smugach zwane, zaczyna się między polem włościańskim Grudze, ciągnąc się ku wschodowi między lasem. Dotyka na wschód słońca do lasu to pola, na południe lasu, na północ także lasu i pola Grudze, a na zachód dochodzi drogi z Komórek do Skrzelczyce prowadzącej. Miejscami krzakiem porośla, około 45 morgów rozległe, od strony zachodniej Karczmarsz Komorecki kawałeczek w tem pastwisku na łąkę zatknął, lecz to wszystko rzeczywiście jest pastwiskiem*¹³.

Ruda dostarczana była do wielkiego pieca w Wojciechowie Szczecnie.

W roku 1879 z klucza wydzielono *dobra Skrzelczyce*, które obejmowały ogółem 1939 mórg rozległości, a składały się nań dwa folwarki, Skrzelczyce i Komórki, osada młynarska Znojów, lasy i tereny z pokładami rudy żelaza¹⁴.

Losy wsi związane były z dobrami Szczecno, miały więc podobne losy.

W 1899 r. Feliks Blumenthal sprzedał dobra Szczecno Stanisławowi Skarbnikowi, a w 1901 r. odkupiło je Kieleckie Towarzystwo Asekuracyjne Wyrobów Żelaznych¹⁵.

Wieś została urządzona na nowych warunkach po powstaniu styczniowym, czyli po 1864 r. Układ wsi powstały wówczas zachował się w zasadzie do dnia dzisiejszego¹⁶. W 1910 r. Szczecno z przyległościami zakupił Karol i Matylda Mauve. To oni zapoczątkowali nowe procesy w dziedzinie rolniczej, pragnąc przekształcić podmokłe grunty w pola orne¹⁷.

13 A. Malicki, *Materiały źródłowe do zajęcia komorniczego dóbr Maleszowa Laury hrabiny Tarnowskiej z połowy XIX w., w zasobach Archiwum Państwowego w Kielcach*, [w:] *Wieś Maleszowa. Dziedzictwo kulturowe*, pod red. D. Kaliny, Kielce-Maleszowa 2019, ss. 101-321.

14 SGKP, t. 11, s. 834.

15 AP w Kielcach, Hipoteka Powiatu Stopnickiego, *Zbiór Dokumentów Komórki odłączone od Maleszowej Okręgu Szydłowskiego* (1875-1879), sygn. 21/2499/0/-/75.

16 AP w Kielcach, Komisarz do spraw włościańskich powiatu kieleckiego, *[Akta szczegółowe wsi: Komórki gmina Szczecno]* (1872-1913), sygn. 21/42/0/-/217.

AP w Kielcach, Komisarz do spraw włościańskich powiatu kieleckiego, *[Akta szczegółowe wsi: Komórki gmina Szczecno]* (1872-1913), sygn. 21/42/0/-/217.

17 Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Krajowe Towarzystwo Melioracyjne SA w Warszawie, *Plan wsi Komórki, gmina Szczecno powiat kielecki* (1926), sygn. 2/181/0/2.1/93.

Niniejsza niewielka książeczka powstała z inicjatywy Burmistrza Miasta i Gminy Daleszyce Dariusza Meresińskiego i Rady Miejskiej w Daleszycach. Jest jedną z 18 niewielkich pozycji prezentujących pierwsze kroki w dziele stworzenia pełniejszej opowieści o dziedzictwie narodowym na terenie miejscowości wchodzących w skład gminy Daleszyce.

f Dariusz Kalina
www.dariuszkalina.net

Dariusz Kalina, historyk, publicysta, badasz i popularyzator dziedzictwa narodowego z terenu dawnego województwa sandomierskiego. W latach 2001-2013 pracownik Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Kielcach na stanowisku specjalista ds. kwerend źródłowych, a ostatnio pełnił obowiązki dyrektora Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Kielcach. Od wielu lat jest inspiratorem i organizatorem konferencji i o charakterze kulturalnym, naukowym i popularno-naukowym dotyczących budownictwa rezydencjonalno-obronnego, zmagają związanych z urbanistyką oraz roziedleniem rycerstwa. Oto niektóre publikacje, w których znajdziemy jego artykuły: *Późnośredniowieczne zamki królewskie na terenie dawnego województwa sandomierskiego*, red. L. Kajzer, Kielce 2005; *Dzieje Chęcin, Chęciny* 2007, Fundacje kancлера Krzysztofa Szydłowskiego, red. W. Iwańczak, D. Kalina, R. Kubicki, M. Wardzyński, Lisów 2012; *Busko i jego Zdrój* red. D. Kalina, W. Legawiec, Busko 2014; *Na włoszczowskich grodach historii. Materiały z sesji naukowych odbytych w Gruszczyńcu, Ludyni, Olesznie, Włoszczowie poświęconych dziejom powiatu włoszczowskiego*, red. D. Kalina, Kielce-Włoszczowa 2012; *Parafia Krasocin na przestrzeni dziejów* red. D. Kalina, A. Malicki, Krasocin 2016; *Dziedzictwo kulturowe na terenie Gminy Chmielnik, Chmielnik* 2016; *Busko-Zdrój, Dzieje miasta w XIX-XX w., Budko-Zdrój* 2017; *Gmina Rytwiany. Dziedzictwo kulturowe, Rytwiany* 2017; *Miasto i Gmina Wiślica, Wiślica* 2018; *Z dziejów Włoszczowy i okolic*, red. I. Boratyn, M. Staniaszek, Włoszczowa 2020; *Parafia pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Tumlinie, Włoszczowa* 2021.

